

КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ МОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Стаття присвячена дослідженню поняття комунікативно-когнітивного підходу до формування граматичної компетенції студентів мовних ВНЗ та способів оптимізації процесу навчання граматики англійської мови шляхом активізації пізнавальної діяльності студентів.

Ключові слова: комунікативно-когнітивна спрямованість, когнітивна граMATика, когнітивний підхід, граматична компетенція, пізнавальна діяльність.

Серед новітніх вимог, що ставить сучасне життя перед викладачем практичної граматики іноземної мови у вищому навчальному закладі, значне місце посідає комунікативно-когнітивна спрямованість, що передбачає встановлення взаємозв'язку між процесом вивчення і процесом використання мови. Останнім часом у лінгвістичних та методичних виданнях з'являється певна кількість статей, присвячених опису принципів когнітивної граматики та комунікативно-когнітивному підходу (ККП) до навчання граматики іноземних мов у ВНЗ. Автори публікацій (Сафонова В.В., Сітнов Ю.В. [2,3], Шамов А.Н. [5], Щепілова А.В. [6], Андерсон Дж. [7], Солсо Р., Ченкі А. [4] та ін.) беззаперечно визнають ККП як основоположний, але при визначенні поняття "когнітивний принцип" спостерігаються певні розбіжності. Методичний аспект даної проблеми також потребує подальшого опрацювання.

Мета нашої статті – спроба проаналізувати різні погляди на поняття комунікативно-когнітивного підходу до формування граматичної компетенції, а також дослідити систему завдань на кожному з етапів роботи над певною темою.

Теоретичному обґрунтуванню когнітивного підходу до навчання іноземної мови присвячена стаття А.Щепілової. Згідно з точкою зору автора, в навчанні іноземної мови ККП передбачає оптимальну організацію пізнавальних дій учнів відповідно з природною пізнавальною поведінкою людини. Автор, посилаючись на Л.Виготського [1: 126], зазначає, що необхідність застосування ККП зумовлюється наступним фактором: мова є водночас інструментом спілкування та інструментом пізнання дійсності. Цей постулат узгоджується з загальним розумінням суті комунікативної компетенції людини як знання, уявлення про мову і здібність до мовленнєвих дій та умінь в комунікативній сфері. В сучасній методиці викладання іноземних мов процес формування адекватного уявлення про лінгвістичне явище та розвиток умінь його використовувати в реальній комунікації сприймаються як рівнозначно важливі. Таким чином, формування уявлення про мовне явище відбувається шляхом використання індивідуального набору пізнавальних прийомів, або стратегій: метакогнітивних (планування, вибіркова увага, самокорекція, самооцінка); когнітивних (повторення, класифікація, здогадка, перенесення, дедукція і індукція і ін.); соціальних (співробітництво); афективних (контроль емоцій) на кожному етапі пізнання. Задача викладача полягає в тому, щоб створити оптимальні умови для тренування студентів у використанні цих стратегій та надати їм можливість використовувати наявні знання та вміння [6: 6].

Когнітивна теорія навчання Дж. Андерсона концентрує увагу на змістовій стороні мови. За цією теорією, навички (в тому числі і мовні) формуються в певній послідовності, починаючи з когнітивної стадії (увага студентів спрямовується на інформацію, що міститься в робочій пам'яті; їх активність спрямована на рішення певних проблем мови і мовних концептів), після чого настає асоціативна стадія (виправляються помилки і посилюються взаємозв'язки із знаннями; навички і знання стають процедурними), і, нарешті, автономна

стадія (дії здійснюються автоматично; на даній стадії формуються когнітивні ресурси для наступного рівня вирішення проблем і осмислення понять) [7].

Згідно з теорією мови Р.Лангакера, модель когнітивної граматики (КГ) базується на семантичній та синтаксичній теорії. Основні принципи КГ: 1) КГ передбачає, що мова не є самоцільним механізмом і не може описуватись без посилань на когнітивні процеси; 2) традиційний розподіл мови на лексикон, морфологію і синтаксис є довільним; 3) отже, граматичні структури (ГС) не є автономною формальною системою. Натомість за своєю суттю вони є символічними, а їх аналіз передбачає посилання на їх семантичний зміст (semantic value); 4) семантичні структури характеризуються відносно до знань про дійсність, об'єм яких є необмеженим. Семантичні структури відображають не лише зміст ситуації, але й спосіб тлумачення цього змісту [4: 356].

Як бачимо, дані роботи присвячені головним чином психолого-педагогічним засадам процесу засвоєння нових знань, і в них бракує опису методичних принципів, що насамперед цікавлять викладача іноземної мови.

У статті А.Шамова, присвяченій ККП в навчанні лексики на уроках німецької мови, зазначається, що когнітивний підхід висуває на перший план створення стійкого образу іншомовного слова з огляду на те, що саме образи відіграють важливу роль у пам'яті і навчанні. Опис етапів зі створення когнітивного образу, поданий у названій статті, на наш погляд, можна застосувати до створення образу ГС, що є об'єктом навчання на заняттях з практичної граматики. На першому етапі концептуалізації відбувається створення когнітивного образу слова/ГС. На погляд деяких вчених, головний акцент на даному етапі ставиться на усвідомлення мовних особливостей іноземного слова/ ГС у порівнянні з аналогічним явищем рідної мови [5: 22].

Після накопичення певної кількості інформації про виучуване явище настає наступний етап – етап інтеріоризації, сутність якого полягає в поступовому розвитку вміння використовувати нове слово/ГС, запам'ятовувати, переводити на рівень довгострокової пам'яті. На думку автора, в цій діяльності беруть участь когнітивні процеси як нижчого, так і вищого рівнів. В даній ситуації категорія образу є формою і інструментом пізнавальної діяльності студентів.

На наступному етапі (етапі тренування) відбувається створення асоціативних зв'язків вивченого слова /ГС. Створений раніше когнітивний образ стає з часом міцнішим. Він продовжує супроводжувати мовну і мовленнєву діяльність студента, в результаті чого відбувається процес “кристалізації”, “вощування” сформованих образів в різні види сполучень [5: 22]. Для успішності даного процесу необхідні певні умови, а саме: наявність високого рівня мотивації, позитивного мовного і мовленнєвого досвіду, відчуття мови, комбінаторних здібностей, елементів евристичності і креативності в мовленнєвій діяльності студентів. На етапі тренування студент має навчитись розпізнати слово/ГС в іншомовному мовленні, адекватно використовувати їх у власному мовленні для вирішення спектру комунікативних задач. Розумове оперування словом/ГС – це головна і основна умова практичного володіння ними [5].

Для досягнення поставлених цілей з урахуванням вимог комунікативного підходу автором розроблено комплекс вправ. Рівень автоматизму, що досягається за допомогою цих вправ, дозволяє знизити функціональну залежність набутих навичок від когнітивних процесів. Мета розроблених автором вправ полягає: 1) в створенні когнітивного образу слова/ГС; 2) в створенні стійких асоціативних зв'язків з ситуацією, тематикою і іншими ЛО/ГС; 3) в розвитку вміння прогнозувати матеріал; 4) в розвитку вміння кодувати матеріал різними способами; 5) в розвитку креативності; 6) в актуалізації когнітивного образу слова/ГС з метою вираження мовленнєвої інтенції; 7) у розвитку вміння виділяти лінгвокраїнознавчий аспект та використовувати його [5: 23].

Серед завдань на створення когнітивного образу А.Шамов пропонує, наприклад, такі: *Назвіть слова з подвоєною літерою; Згадайте слова, що містять подвоєну приголосну і т.ін.* На наш погляд, на занятті з практичної граматики подібні завдання сприяють створенню

когнітивного образу лише за умови, що матеріал систематизовано згідно з правилами подвоєння приголосних у певних граматичних формах, наприклад, дієприкметниках теперішнього та минулого часу, герундія, дієсловах простого минулого часу. Аналогічні вправи можна запропонувати при вивченні правил утворення множини іменників.

Для розвитку лінгвокреативного мислення автор пропонує такі настанови: Прочитайте речення з певним ключовим дієсловом і зверніть увагу на іменники, з якими воно сполучується; Складіть якомога більше дієслівних фраз з певними дієсловами; Виберіть із даних в дужках слова, які можуть сполучатися з ключовими дієсловами. Складіть з ними речення і запишіть їх. Серед вправ на формування мовної картини світу в навчанні граматики може застосовуватись, наприклад, така настанова: Прочитайте заданий список слів. Організуйте їх в групи. Поясніть, за якою ознакою організовано групи; або Доповніть групу ГС за певною ознакою; Знайдіть синонімічні ГС і ін.

Згідно з точкою зору Ю. Сітнова [2], засвоєння граматичного матеріалу з огляду на теорію когнітивізму відбувається у два етапи: етап формування образу і етап відтворення образу (див. схему).

Етапи засвоєння мовного явища			
етап формування образу		етап відтворення образу	
первинні дії	становлення навички	подальша активізація навички	мовленнєві вміння

З методичної точки зору перший етап являє собою підготовку до мовлення (спілкування). Під час формування образу відбуваються: а) первинні дії з розпізнавання та конструювання ГС та б) становлення навички вживання ГС через виконання мовних та умовно-комунікативних вправ.

З практичної точки зору складність організації навчального процесу на даному етапі полягає в розробці таких вправ, які передбачали б інтенсивну мовленнєву діяльність і одночасно формували б чітку уяву про мовне явище. Тому для успішного результату необхідно здійснити наступні процедури: 1) презентація мовного явища; 2) виявлення бінарних і множинних опозицій між мовними структурами і їх компонентами; 3) встановлення обмежень використання мовних форм; 4) презентація можливих випадків збігу даної ГС з іншими.

Задача етапу відтворення образу полягає в активізації і вдосконаленні навичок вживання когнітивних структур (КС), тобто розвиток вміння їх реалізації в різноманітних мовленнєвих ситуаціях в умовах різного контекстного оточення. Тому комплекс вправ повинен передбачати 1) інтенсивну мовленнєву діяльність кожного студента, тому завдання не повинні мати однозначного рішення; 2) максимальну варіативність КС; 3) максимальну синтетичність використання різних КС, що регулюється правилами градації складності граматичних вправ. На даному етапі відбувається а) подальша активізація навички за допомогою умовно-комунікативних вправ та б) реалізація мовленнєвого вміння на рівні спілкування (виконання мовленнєвих, або комунікативних вправ) [3: 42]. Другий етап є власне мовленнєвим, хоча забезпечити студентів стимулами для повноцінного спілкування під час заняття є проблематичним. Тому використання умовно-комунікативних вправ не виключається навіть на завершальному етапі роботи над певною темою.

Заслуговує на увагу також система комунікативно спрямованих вправ, розроблена названим автором (стосовно граматики іспанської мови). Вправи являють собою сукупність диференційованих за складністю розумово-мовленнєвої діяльності дій з мовним матеріалом, які автор називає завданнями-стимулами [2]. Проте здається, що не всі з названих етапів забезпечено відповідними способами досягнення поставлених цілей. Не претендуючи на всеосяжність, ми зробили спробу систематизувати названі стимули, а також запропонувати кілька завдань, що мали б активізувати пізнавальну діяльність студентів,

На початковому етапі під час виконання первинних дій з ГС Ю.Сітнов рекомендує реплікування на рівні окремого висловлювання, що відповідає КС. Наприклад, при вивченні теми “Герундій” даний вид роботи може виглядати так: *T.: I am fond of reading. Are you fond of reading too? Is Nick fond of reading? What is Anna fond of?* Реплікування на названі стимули спонукає студента використовувати потрібну форму, фактично не залишаючи йому вибору та не створюючи ризику зробити помилку. Дана вправа поєднує риси імітаційної та рецептивно-репродуктивної, що є характерними для початкового етапу роботи з ГС також і при традиційному підході.

Для етапу становлення первинної навички пропонуються вправи на трансформацію і підстановку. Прикладом можуть слугувати підстановчі таблиці відкритого типу, що імітують процес породження мовленнєвого висловлювання, тобто заповнення смислової структури лексичними одиницями. Широко використовуються вправи типу питання-відповідь.

Етап подальшої активізації навички потребує більш складних розумових дій з завершення зразка мовлення з використанням ГС, самостійного вживання ГС на рівні фрази. Також пропонуються традиційні вправи на переклад речень з заданою ГС. Наведемо кілька завдань-стимулів, запропонованих Ю.Сітновим: складання діалогу з використанням даної інформації; одержання інформації з подальшим трансформуванням її в монолог; граматично обумовлений мікродиспут; розширення діалогу, монологу та ін. [2].

Можна розширити список, додавши традиційні умовно-комунікативні вправи на заміну синонімічних ГС, наприклад: Прочитайте діалог, замінюючи підрядне речення відповідною інфінітивною (дієприкметниковою, герундіальною) конструкцією.

Виконання вправ даного типу потребує певних аналітико-синтетичних дій, які можливо виконати лише за умови достатньої сформованості відповідної граматичної навички.

Для завершального мовленнєвого етапу роботи над граматичною темою рекомендовано завдання-стимули типу: з’ясування подробиць повідомлення, складання монологу за початковим реченням, обґрунтування даного висловлювання, пошук альтернативних дій і рішень, пошук причини чи наслідку, спільне складання діалогу, оповідання і т. ін. [2].

На даному етапі настанова використовувати певні мовні явища не може подаватись експліцитно; студенти мають бути поставлені в такі умови, які б спонукали їх обрати ГС з виучуваним явищем як оптимальний спосіб вираження певних комунікативних намірів та способів розв’язання мовленнєвої ситуації. Крім того, у студентів виникне потреба поєднувати дані ГС з вивченими раніше граматичними явищами. Як бачимо, для завершального етапу роботи над граматичною темою характерна сукупність аналітико-синтетичних дій, що передбачають достатній рівень сформованості мовленнєвої навички.

Отже, як видно з цих прикладів, виконання подібних завдань вчить підбирати і свідомо вживати нове граматичне явище відповідно до мовленнєвої ситуації, в якій знаходиться студент та в перспективі може опинитись носій мови. Організація навчального процесу має враховувати фактори, що сприяють виникненню настанови на пізнавальну діяльність студентів, а підбір вправ та завдань – підпорядковуватись певним принципам, що з одного боку, мають оптимізувати процес формування граматичної компетенції, а з іншого – співвідноситись з тими, що пройшли випробування часом і досвідом вітчизняних методистів. Ми поділяємо думку більшості авторів, що необхідність і перспективність ККП до навчання іноземних мов не підлягає сумніву, проте вважаємо, що передчасно стверджувати, що наразі існує якісне методичне вирішення цієї проблеми і відповідно – науково апробовані шляхи реалізації ККП, на які можна було б орієнтуватися при розробці навчальних програм та посібників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 1999. – 254 с.
2. Ситнов Ю.А. Грамматические знания, умения и навыки в свете теории когнитивизма // ИЯШ. – 2005. – №8. – С.42-48.

3. Ситнов Ю.А. Коммуникативно-когнитивная методика обучения грамматике в языковом вузе (на примере испанского языка). – Пятигорск, 1997. – 112 с.
4. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике // Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления / Под ред. А.А. Кибрика, И.М.Кобозевой, И.А. Секериной. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – С.340-369.
5. Шамо́в А.Н. Коммуникативно-когнитивный подход к обучению лексической стороне речи на уроках немецкого языка // ИЯШ. – 2008. – №4. – С.21-27.
6. Щепилова А.В. Когнитивный принцип в обучении второму иностранному языку: к вопросу о теоретическом основании // ИЯШ. – 2003. – №2. – С. 4-11.
7. Anderson J. R. Cognitive psychology and its implications. 3rd ed. – N. Y., 1990.

Бутенко О.А., Мазур В.П.

**КОММУНИКАТИВНО-КОГНИТИВНЫЙ ПОДХОД
К ФОРМИРОВАНИЮ ГРАММАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ
ЯЗЫКОВЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ**

Статья посвящена исследованию понятия коммуникативно-когнитивного подхода к формированию грамматической компетенции студентов языковых вузов и способов оптимизации процесса обучения грамматике английского языка путем активизации познавательной деятельности студентов.

Ключевые слова: коммуникативно-когнитивная направленность, когнитивная грамматика, когнитивный подход, грамматическая компетенция, познавательная деятельность.

Butenko O., Mazur V.P.

**COMMUNICATIVE-COGNITIVE APPROACH TO THE FORMATION OF GRAMMATICAL
COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE STUDENTS**

The article deals with the notion of communicative-cognitive approach to the formation of grammatical competence of foreign language students and the ways of optimizing the process of teaching English grammar by means of activizing the students' cognitive activity.

Key words: communicative-cognitive orientation, cognitive grammar, cognitive approach, grammatical competence, cognitive activity.

УДК 378.126

Вінник Т.О.

**КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
У СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ УНІВЕРСИТЕТІВ**

У статті розкривається сутність культурологічної підготовки майбутніх учителів початкових класів як необхідної складової у структурі навчально-виховної роботи університетів.

Ключові слова: культурологічна підготовка, вчителі початкових класів, підготовка студентів

Постановка проблеми у загальному вигляді. Існуючими державними документами про освіту: “Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті” (Україна ХХІ століття), Державна національна програма “Освіта”, Закон України “Про освіту” передбачається підготовка фахівців високої освіченості і культури з демократичним світоглядом, які з повагою ставляться до традицій народів і культур світу. Тому головним завданням вищих навчальних закладів є гуманітарна освіта майбутніх фахівців. Саме вони покликані професійно й творчо реалізовувати концепцію культурологічної підготовки,